

DANUTA JANICKA

PROF. DR HAB., UNIwersYTET MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU

ORCID: 0000-0002-2873-8088

Rozkwit doktryny prawa karnego w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym – ośrodki, uczeni, idee

1. Wprowadzenie; 2. Główne ośrodki karnistyczne; 3. Cztery pokolenia uczonych; 4. Idee: 4.1. Uwagi wstępne; 4.2. Kara, jej cele i reforma kary pozbawienia wolności; 4.3. Środki zabezpieczające; 4.4. Odpowiedzialność nieletnich; 4.5. Usamodzielnienie prawa wykroczeń i szczególnych nauk penalnych; 5. Podsumowanie.

Ciąży na nauce jakby błogosławiona klątwa syzyfowej pracy: nigdy nie kończy dzieła, nigdy nie spoczywa, każdego dnia na gruzach gmachu, który wzniosła wczoraj, poczyna budować na nowo.

Mieczysław Szerer, *Kara. Szkic socjologiczny*, Kraków 1910.

1

Dwudziestolecie międzywojenne było niewątpliwie jednym z najważniejszych i najbardziej płodnych okresów rozwoju polskiej nauki prawa karnego. Zapięta się w historii jako czas aktywności licznych uczonych, i to kilku generacji, którzy nie tylko tworzyli teorię prawa karnego, ale prawo to kodyfikowali, korzystając z wielu postępowych wzorów, głównie zachodnioeuropejskich. Nowoczesne trendy pojawiły się już wcześniej – w ostatniej ćwierci XIX stulecia. Mowa tu głównie o dwóch szkołach prawa karnego: antropologicznej, powstałej we Włoszech, oraz socjologicznej, rozwiniętej w Niemczech i innych krajach europejskich. Polacy poznali nowe idee bezpośrednio, jeszcze pod zaborami, a to dzięki swym studiom i badaniom zagranicznym oraz działalności w międzynarodowych stowarzyszeniach naukowych. Wielu naszych rodaków publikowało w obcych językach i cieszyło się międzynarodowym autorytetem.

Kondycja polskiej doktryny prawa karnego w odrodzonej Rzeczypospolitej była bardzo dobra dzięki rozwojowi uniwersytetów i życia stowarzyszeniowego, wysypowi czasopism naukowych i wzrostowi działalności wydawniczej. Polscy specjaliści prawa karnego podejmowali i rozwiązywali problemy teoretyczne oraz

praktyczne zarówno w ramach własnej twórczości naukowej, jak i na forum Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej, powołanej w 1919 r. Wśród roztrząsanych tematów znalazły się fundamentalne zagadnienia prawa karnego materialnego, związane z przestępczością i karą (zwłaszcza karą pozbawienia wolności), specjalnymi zasadami odpowiedzialności nieletnich i innymi aktualnymi na początku XX w. kwestiami.

Naświetlenie głównych kierunków dociekań naukowych w zakresie penalistyki w odrodzonej Polsce, a szczególnie najważniejszych punktów spornych i dyskutowanych kwestii – jest głównym celem niniejszego opracowania. Inspiracją dla podjęcia tak sformułowanego zamierzenia stały się wytyczne odnośnie reformy prawa karnego, które zostały wskazane w 1919 r. podczas ceremonii otwarcia pierwszego posiedzenia Komisji Kodyfikacyjnej. Ich autorem był profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Franciszek Ksawery Fierich (1860–1928), prezydent Komisji. Celem autorki jest weryfikacja, czy problemy zidentyfikowane i przedstawione przez profesora Fiericha rzeczywiście stały się przedmiotem debaty naukowej i znalazły rozwiązania normatywne. Te szczegółowe analizy poprzedzone zostaną przypomnieniem głównych ośrodków myśli penalnej w Polsce po odzyskaniu niepodległości oraz najważniejszych postaci polskiej doktryny.

2

Trudno byłoby przecenić znaczenie zakończenia I wojny światowej i odzyskania przez Polskę niepodległości dla rozwoju polskiej nauki, w tym doktryny prawa. W porównaniu z okresem przedwojennym warunki prowadzenia i publikacji wyników badań znacząco się poprawiły. Obok polskich uczelni w Krakowie i Lwowie wyrosły cztery nowe uniwersytety, nie licząc prywatnej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie.

Przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego funkcjonowało pięć uniwersyteckich wydziałów prawa: w Warszawie, Krakowie, Lwowie, Wilnie i Poznaniu¹. Obok nich działała jeszcze szósta jednostka – Wydział Prawa i Nauk Społecz-

¹ D. Janicka, *Polska myśl prawnokarna XIX–XX wieku: autorzy i ich dzieła. Od szkoły klasycznej do socjologicznej*, Toruń 2017, s. 39–41. Por. S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Część 3: Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 326–328. Zob. też zwięzłe opisy historii tych wydziałów na ich stronach internetowych: Warszawa – <http://www.wpia.uw.edu.pl/wydzial/o-wydziale/> [dostęp: 12.02.2019]; Kraków – <http://www.wpia.uj.edu.pl/historia-i-tradycje> [dostęp: 12.02.2019]; Lwów (opis w języku angielskim, nazbyt zwięzły, sporządzony z subiektywnej ukraińskiej perspektywy) – <http://law.lnu.edu.ua/en/about/history> [dostęp: 12.02.2019]; Wilno (publikacja w języku angielskim, wybiórcza i dość subiektywna) – https://www.vu.lt/site_files/InfS/Leidiniai/Vilnius_University_1579_2004.pdf [dostęp: 12.02.2019]; Poznań – <https://prawo.amu.edu.pl/strona-glowna/wpia/historia-wydziau> [dostęp: 12.02.2019].

no-Ekonomicznych na nowo utworzonym Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, specyficzny ze względu na charakter uczelni i długoletni brak prawa do nadawania stopnia magistra². Mniejszym ośrodkiem myśli prawniczej była wspomniana Wolna Wszechnica Polska, posiadająca Wydział Nauk Politycznych i Społecznych z gronem kilku znanych wykładowców prawa³.

Na Wydziale Prawa reaktywowanego Uniwersytetu Warszawskiego obok najstarszego i najbardziej zasłużonego profesora Walentego Piotra Miklaszewskiego (1839–1924), czołowego przedstawiciela szkoły klasycznej prawa karnego, działalność naukową rozwinęli dwaj wybitni zwolennicy szkoły socjologicznej – profesorowie Aleksander Mogilnicki (1875–1956) oraz Wacław Makowski (1880–1942)⁴. Tuż w przededniu wojny stanowisko profesorskie na UW otrzymał jeszcze jeden z młodszych wykładowców: Stanisław Śliwiński (1887–1959), uczeń prof. Juliusza Makarewicza⁵.

Na Uniwersytecie Jagiellońskim Katedrą Prawa Karnego i Postępowania Karnego kierował prof. Edmund Krzymuski (1851–1928), wielokrotny dziekan Wydziału Prawa i rektor krakowskiej *Almae Matris*, przedstawiciel klasycznej szkoły prawa karnego. Obok niego działalność naukową prowadził prof. Józef Reinhold (1884–1928), który, niestety, zmarł przedwcześnie w tym samym czasie, co profesor Krzymuski. Osieroconą Katedrę przejął uczeń Krzymuskiego, prof. Władysław Wolter (1897–1986), w którego koncepcjach uwidocznili się idee szkoły socjologicznej⁶.

² Por. historię wydziału prawa na KUL: <http://www.kul.pl/historia-wydzialu,11451.html> [dostęp: 12.02.2019].

³ Z. Skubała-Tokarska, *Społeczna rola Wolnej Wszechnicy Polskiej*, Wrocław 1967, s. 132 i 139. Warto dodać, że Wszechnica uzyskała w 1933 r. częściowe uprawnienia państwowych szkół akademickich, a następnie prawo nadawania tytułu magistra nauk ekonomiczno-społecznych; *ibidem*, s. 122–123 i 217–218.

⁴ *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008, s. 77–80 (Miklaszewski), 105–108 (Makowski); M. Paszkowska, *Nauka prawa karnego w środowisku „Gazety Sądowej Warszawskiej” (1873–1918)*, Warszawa 2010, s. 171–180 (Mogilnicki). Zob. też D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 74–75 (Miklaszewski), 137–139 (Makowski), 192–194 (Mogilnicki); tutaj dalsze wskazówki biograficzne.

⁵ *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji...*, *op. cit.*, s. 135–137; D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 261–262 (tu dalsza bibliografia).

⁶ *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji [600-lecie odnowienia Akademii Krakowskiej]*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 189–193 (Krzymuski), 337–345 (Wolter); P.M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2: 1780–2012, red. D. Malec, Kraków 2014, s. 256–258 (Krzymuski), 313–315 (Makarewicz), 418–419 (Reinhold). Zob. też D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 126–128 (Krzymuski), 173–174 (Reinhold), 234–236 (Wolter); tu dalsze wskazówki biograficzne i bibliograficzne.

W Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie pierwszoplanowym uczonym był prof. Juliusz Makarewicz (1872–1955), absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, który zrezygnował z Krakowa na rzecz kresowej uczelni. Obok niego wykłady prowadzili profesorowie Piotr Stebelski (1857–1923) i Julian Nowotny (1876–1953) oraz docent Emil Stanisław Rappaport (1877–1965), dojeżdżający do Lwowa z Warszawy. Wszyscy wymienieni pozostawali mniej lub bardziej rzecznikami szkoły socjologicznej⁷. Pod kierunkiem prof. Makarewicza wykształcili się i rozpoczęli działalność akademicką jego uczniowie, a wśród nich przede wszystkim Franciszek Ludwik Dworzak (1900–1941?) i Stanisław Pławski (1912–1988)⁸.

Na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie naukę prawa karnego rozwijali dwaj wybitni profesorowie: Stefan Glaser (1895–1984) i Bronisław Wróblewski (1888–1941), obydwaj sympatycy szkoły socjologicznej. W latach trzydziestych twórczość rozpoczął też uczeń prof. Wróblewskiego – Witold Świda (1899–1989), który był także rzecznikiem nowych prądów⁹.

W nowo utworzonym Uniwersytecie Poznańskim prawo karne wykładali: prof. Jan Józef Bossowski (1882–1957), karnista, procesualista i zarazem jeden z pierwszych polskich kryminologów, a także dr Witold Prądzyński (1882–1952), członek Komisji Kodyfikacyjnej¹⁰.

Na powołanym do życia KUL-u naukę prawa karnego rozwijali wspomniani już prof. Glaser (do czasu swego przejścia na USB w Wilnie) oraz prof. Adam

⁷ A. Redzik, *Profesor Juliusz Makarewicz – życie i dzieło*, [w:] *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005, s. 23–92; idem, *Profesor dr Piotr Stebelski (1857–1923). Z dziejów nauki i nauczania prawa karnego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie: studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Miłkołajczyk et al., Białystok–Katowice 2010, t. 1, s. 767–787 (Stebelski); 772–773 (Nowotny); J. Kita, S. Pytlas, *W służbie nauki. Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–2004. Pro memoria*, Łódź 2005, s. 346–348 (Rappaport). Zob. też D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 115–116 (Stebelski), 153–156 (Makarewicz), 212–214 (Rappaport); tu też dalsza bibliografia.

⁸ A. Redzik, *Profesor Juliusz Makarewicz...*, *op. cit.*, s. 51–55 (Dworzak), 61–62 (Pławski); idem, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006, *passim*.

⁹ Por. M. Tarkowski, *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939*, Gdańsk 2015, s. 104–108 i 239–243 (Glaser), 97–103 i 232–236 (Wróblewski); D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 181–183 (Wróblewski), 205–207 (Glaser) – wraz z dalszą bibliografią. Zob. też *Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945–2010*, red. L. Lehmann, M. Maciejewski, Wrocław 2010, s. 306–309 (Świda).

¹⁰ *Zarys dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Poznaniu 1919–2004*, red. K. Krasowski, Poznań 2004, s. 20–22 i 59–62. Por. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, *Profesor Józef Jan Aleksander Bossowski – „ojciec” uniwersyteckiej kryminalistyki w Polsce*, [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Kraków 2016, s. 77–92.

Berger (1888–1969), a następnie przedstawiciel najmłodszego pokolenia prawników – Zdzisław Papierkowski (1903–1980), który jednocześnie wykładał we Lwowie¹¹.

W Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie nauczali m.in. wspomniani profesorowie Mogilnicki i Rappaport, a obok nich także Adam Ettinger (1878–1934), przedstawiciel szkoły socjologicznej, znany (jak wielu innych wykładowców Wszechnicy) z lewicowych poglądów społeczno-politycznych¹²; ponadto młody Leon Rabinowicz *vel* Radzinowicz (1906–1999)¹³.

Uniwersyteckie wydziały prawa, zwłaszcza krakowski, lwowski i warszawski, pełniły niewątpliwie rolę centrów polskiej myśli prawnokarnej, która w dwudziestoleciu międzywojennym reprezentowała wysoki poziom europejski. Na uwagę zasługuje jednak także działalność ośrodków pozauczelnianych, przede wszystkim towarzystw naukowych, a wśród nich m.in. Akademii Umiejętności w Krakowie, Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego tamże, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk¹⁴. Nie do przecenienia dla wymiany myśli naukowej była wreszcie ogromna rola czasopism prawniczych, które liczono w dziesiątkach. Na ich łamach toczyły się niejednokrotnie polemiki naukowe we wszystkich istotnych kwestiach nauk penalnych¹⁵.

3

Dla okresu dwudziestolecia międzywojennego charakterystyczna była jednoczesna działalność naukowa kilku pokoleń polskich prawników. Najstarsze reprezentowali ci uczeni, których główna aktywność przypadła jeszcze na XIX stulecie. Drugie pokolenie stanowili naukowcy, którzy rozpoczęli pracę na przełomie XIX i XX w., a kontynuowali ją w odrodzonej Rzeczypospolitej, będąc już w średnim lub nawet zaawansowanym wieku. Do trzeciego pokolenia zaliczano

¹¹ *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.S. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2006 (wyd. 2: 2008), s. 25–30 (Berger), 81–90 (Glaser), 201–209 (Papierkowski). Por. D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 268–269 (postać Papierkowskiego wraz z odesłaniami bibliograficznymi). Co do Glasera por. przypis 9.

¹² Por. Z. Skubała-Tokarska, *op. cit.*, s. 132, 139.

¹³ Por. D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 220–222 (postać Radzinowicza wraz z bibliografią).

¹⁴ Por. W.M. Bartel, *Udział przedstawicieli środowisk akademickich w pracach Komisji Kodyfikacyjnej RP (1919–1939)*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990, nr 23, s. 175–177.

¹⁵ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i Pheme: czasopiśmiennictwo prawnicze w Polsce do 1939 roku*, Warszawa [cop. 2011], *passim*.

tych, którzy swoją działalność rozwinęli w pełni właśnie w dwudziestoleciu międzywojennym. Ostatnie i najmłodsze pokolenie tworzyli adepci prawa, którzy swoją twórczość naukową rozpoczęli w drugiej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego¹⁶.

Najstarszą generację polskich prawników w odrodzonej Polsce reprezentowali przede wszystkim profesorowie Edmund Krzymuski i Walenty Piotr Miklaszewski, obydwaj zaliczani do szkoły klasycznej, a ponadto I Prezes Sądu Najwyższego i członek Komisji Kodyfikacyjnej Franciszek Nowodworski (1859–1924) – wszyscy oni zmarli w latach dwudziestych XX w.

Do grona najwybitniejszych uczonych, którzy w Polsce niepodległej byli w sile wieku i kontynuowali swoją twórczość oraz wszechstronną działalność na uniwersytetach, jak też w Komisji Kodyfikacyjnej, należeli profesorowie: Juliusz Makarewicz, Wacław Makowski, Aleksander Mogilnicki i Emil Stanisław Rappaport. Obok nich wymienić też trzeba profesorów Witolda Prądzyńskiego, Juliana Karola Nowotnego, przedwcześnie zmarłego Józefa Reinholda i innych¹⁷.

Trzecią generację prawników tworzyli uczeni, którzy rozwinęli skrzydła dokładnie w dwudziestoleciu międzywojennym. Wymienić tu należy zwłaszcza profesorów: Władysława Woltera, Stanisława Śliwińskiego, Stefana Glasera, Bronisława Wróblewskiego, Józefa Jana Bossowskiego oraz Adama Bergera. Spośród przedstawicieli najmłodszego pokolenia na wzmiankę niewątpliwie zasługują: Leon Radziłowicz, Zdzisław Papierkowski, Witold Świda, Franciszek Ludwik Dworzak.

Polscy uczeni dwudziestolecia międzywojennego zaliczali się w większości do zwolenników lub sympatyków szkoły socjologicznej. W związku z tym koncentrowali swoją działalność naukową na badaniach przyczyn przestępczości i poszukiwaniu lepszych, skutecznych metod walki z tym zjawiskiem społecznym, rozwijając przy okazji nowe gałęzie wiedzy, zwłaszcza kryminologię i politykę kryminalną¹⁸. Wiele uwagi poświęcali sprawcom przestępstw, w tym sprawcom nieletnim, przy czym usiłowali stworzyć typologie przestępców i nie stronili od roztrząsania modnej na początku XX w. kategorii tzw. sprawy niepoprawnego¹⁹.

Mimo że przedstawiciele polskiej doktryny prawa w ewidentny sposób akceptowali wiele nowych trendów, przyznać trzeba, że nawet rzecznicy czy sympatycy

¹⁶ Por. E. Neymark, *Pisarze prawa karnego w Polsce Odrodzonej (1918–1928)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1928, nr 46, s. 728–731.

¹⁷ Wskazać tu należy przede wszystkim sędziego i członka Komisji Kodyfikacyjnej Janusza Jamontta (1875–1951), autora wielu publikacji z dziedziny penalistyki i procesu karnego.

¹⁸ Por. D. Janicka, *O pionierach nauk kryminologicznych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. LXVIII, z. 1, s. 29–50.

¹⁹ Por. W. Zalewski, *Przestępca „niepoprawny” – jako problem polityki kryminalnej*, Gdańsk 2010, s. 21–42.

szkółcy socjologicznej chcieli i potrafili szukać rozwiązań kompromisowych. Kompromis dotyczył m.in. zachowania w prawie karnym zasady winy i formalnej definicji przestępstwa jako fundamentów odpowiedzialności karnej. Te i wiele innych klasycznych zasad znalazło odzwierciedlenie w kodeksie karnym z 1932 r.²⁰.

4

4.1. Problemy, które stanęły przed polskimi specjalistami nauk penalnych w odrodzonej Rzeczypospolitej, zostały bardzo trafnie nazwane i scharakteryzowane w 1919 r. na pierwszym posiedzeniu Komisji Kodyfikacyjnej RP, o którym wspomniano już wyżej. Franciszek Ksawery Fierich (1860–1928)²¹, prezydent Komisji, wskazał w swym przemówieniu najważniejsze idee, które – jego zdaniem – miały znaleźć przełożenie normatywne. W zakresie prawa karnego na pierwszym miejscu wymienił kwestię celu kary kryminalnej i sposobu jej wykonania, w tym problematykę więziennictwa. Z zagadnieniem kary powiązał stosowanie środków zabezpieczających, co do istnienia których wyraził pełne przekonanie. Mianem „doniosłego zadania” stojącego przed kodyfikatorami nazwał wprowadzenie specjalnych zasad odpowiedzialności karnej nieletnich. Ponadto za wskazane uznał usamodzielnienie prawa wykroczeń²².

Nie ulega wątpliwości, że wskazówki udzielone przez profesora Fiericha były przemyślane, racjonalne i trafne. Do nich nawiązują więc poniższe analizy, przedstawiające kolejno te ważne idee i koncepcje polskich uczonych oraz ich realizacje normatywne.

4.2. Główna debata na temat istoty i celów kary odbyła się na ziemiach polskich jeszcze w okresie zaborów. Jej apogeum przypadło na początek XX w., kiedy to na porządku dziennym było naukowe roztrząsanie problemu, czy i w jakiej mierze kara jest odwetem, względnie sprawiedliwą odpłatą, a w jakim stopniu ma spełniać funkcje prewencyjne, zwłaszcza w zakresie prewencji szczególnej²³.

²⁰ *Kodeks karny z 1932 roku*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2015, *passim*.

²¹ *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji*, *op. cit.*, s. 203–206; P.M. Żukowski, *op. cit.*, s. 103–105.

²² F.K. Fierich, *Rzut oka na najważniejsze zadania prac kodyfikacyjnych*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1919, nr 2, s. 470–472.

²³ Por. wybrane wypowiedzi: E. Krzymuski, *Wykład prawa karnego ze stanowiska nauki i prawa austriackiego*, wyd. 2, Kraków 1901, t. 1, s. 58–60; J. Makarewicz, *Einführung in die Philosophie des Strafrechts auf entwicklungsgeschichtlicher Grundlage*, Stuttgart 1906 (edycja polska: *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, tłum. K. Jakubów, red. A. Grześkowiak, Lublin 2009); idem, *Prawo karne ogólne*, Kraków 1914, s. 16–19;

O wadze i charakterze dyskutowanej materii świadczyły słowa wypowiedziane w 1919 r. przez prezydenta Komisji Kodyfikacyjnej prof. Fiericha, który przewidywał:

Przy rozpoznawaniu problemów części ogólnej prawa karnego powstaną poważne spory naukowe reprezentantów szkoły klasycznej, socjologicznej i innych w przedmiocie określenia celu kary. Stwierdzić należy, iż nie tyle ustanowienie rodzajów kar, ile ich sposób wykonania, ile zwłaszcza ukształtowanie systemu więziennego – służyć będzie w najlepszej mierze celom kar²⁴.

Stanowisko mówcy nie było pozbawione racji²⁵, chociaż ostatecznie okazało się, że w dwudziestoleciu międzywojennym spory wokół celów kary znacząco osłabły na rzecz dyskusji o reformie kary pozbawienia wolności oraz towarzyszącym jej wprowadzeniu środków zabezpieczających.

Rezygnacja z ciągłego teoretycznego roztrząsania zagadnienia istoty i funkcji kary wynikała, jak się wydaje, po pierwsze ze swoistego wyczerpania tematu, po drugie z konstruktywnej postawy wielu polskich uczonych, którzy szukali kompromisu w toku prac kodyfikacyjnych. Toteż nawet klasycy, z prof. Krzymuskim na czele, przyjęli, że kara będąca sprawiedliwą odpłatą powinna mieć jednocześnie charakter utylitarny i służyć prewencji – ogólnej oraz szczególnej. Z drugiej strony wielu zwolenników szkoły socjologicznej, z prof. Makarewiczem włącznie, przyznawało, że kara jest wprawdzie z istoty swojej odpłatą, lecz ma spełniać funkcje celowe, przede wszystkim prewencji indywidualnej. Innymi słowy, bez względu na przynależność do jednego z dwóch głównych nurtów naukowych większość uczonych szukała drogi pośredniej pomiędzy absolutnymi i relatywnymi teoriami kary, ergo budowała mieszane teorie kary²⁶. Oryginalny wkład w naukę o karze wniósł w dwudziestoleciu międzywojennym prof. Wróblewski, który opowiadał się za wyodrębnieniem samodzielnej dyscypliny naukowej – penologii, zajmującej się badaniem genezy, funkcji i tendencji

---

A. Mogilnicki, *Kary dodatkowe: kary cielesne, kary hańbiące, pozbawienie czci i praw*, Warszawa–Kraków 1907; idem, *Pierwiastek zemsty w pojęciu kary*, „Themis Polska. Seria II” 1916, t. 6, z. 1–2, s. 86–114; M. Szerer, *Kara. Szkic socjologiczny*, Kraków 1910; W. Makowski, *Podstawy filozofii prawa karnego*, t. 1, Warszawa 1917.

²⁴ F. K. Fierich, *op. cit.*, s. 470.

²⁵ Por. S. Glaser, *Kara odwetowa a kara celowa. Zalety i braki teorii pragmatycznej*, Lublin 1924.

²⁶ Por. D. Janicka, *Aksjologiczne priorytety polskiej doktryny prawa karnego w XIX w. (w systemach Maciejowskiego, Hubego, Budzińskiego i Krzymuskiego)*, [w:] *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017, s. 27–43; eadem, *Hube – Makarewicz – Wolter. Trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*, „Archiwum Kryminologii” 2017, t. 39, s. 5–25.

rozwojowych kar kryminalnych. Miała ona jednocześnie służyć jako podstawa polityki karnej państwa²⁷.

Spory naukowe doprowadziły ostatecznie do przyjęcia konkretnych rozwiązań w polskim kodeksie karnym z 1932 r.²⁸. Centralne miejsce w systemie sankcji kryminalnych zajęła kara pozbawienia wolności; kara śmierci została zepchnięta na margines, przy czym była traktowana jako element zabezpieczenia społeczeństwa przed najbardziej niebezpiecznymi przestępcami²⁹. Jednocześnie wprowadzono szerokie ramy sankcji karnych i znaczną swobodę sędziowską przy wymierzaniu kar, a ponadto ograniczono krótkoterminową karę pozbawienia wolności³⁰.

W świetle poglądów doktryny jednym z elementów reformy kary pozbawienia wolności miało być wprowadzenie środków określanych dziś mianem probacyjnych. Ich rzecznikami byli przede wszystkim przedstawiciele szkoły socjologicznej, zwłaszcza profesorowie Makarewicz, Mogilnicki, Reinhold i Rappaport³¹. Jednak nawet w tym gronie toczyła się dyskusja nad szczegółowymi rozwiązaniami, głównie nad stosowaniem i skutkami warunkowego zawieszenia wykonania kary i warunkowego przedterminowego zwolnienia. Ostatecznie oba te nowoczesne rozwiązania znalazły akceptację i zostały wpisane do polskiego kodeksu karnego, wchodząc również w szerokim zakresie do praktyki sądowej³².

4.3. Jak wiadomo, idea środków zabezpieczających rozpowszechniła się w Europie na przełomie XIX i XX w. Ukształtowała się w toku licznych i burzliwych debat międzynarodowych, które przybrały na intensywności po ogłoszeniu

²⁷ B. Wróblewski, *Penologia. Socjologia kar*, t. 1–2, Wilno 1926.

²⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. nr 60, poz. 571.

²⁹ Na temat debaty nad karą śmierci por. R.G. Hałas, *Kara śmierci w Kodeksie karnym z 1932 r.*, [w:] *Kodeks karny...*, op. cit., s. 116–126; A. Lityński, *Wydział karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej: dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991, s. 67–69.

³⁰ M. Malezini, *System kar zasadniczych i dodatkowych w Kodeksie karnym z 1932 r.*, [w:] *Kodeks karny...*, op. cit., s. 97–101.

³¹ Por. A. Mogilnicki, *Indywidualizacja kary*, Warszawa 1900 (pierwodruk: „Gazeta Sądowa Warszawska” 1899, nr 50–52); E.S. Rappaport, *Ustawa o przebaczeniu w świetle projektów francuskich*, Warszawa 1916; J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów–Warszawa 1924, s. 282–291; J. Reinhold, *Nowela o warunkowym zawieszeniu wykonania kary*, Kraków 1926.

³² Rappaport wskazał, że skazania warunkowe dotyczy niemal połowy orzekanych kar pozbawienia wolności i chwalił tę praktykę jako „swoisty środek ekonomii penitencjarnej”; idem, *Teoria i praktyka skazania warunkowego w Polsce*, „Palestra” 1939, nr 2–3, s. 320–332. Por. S. Hypś, *Środki probacyjne w Kodeksie karnym z 1932 r.*, [w:] *Kodeks karny...*, op. cit., s. 167–188; A. Lityński, op. cit., s. 92.

słynnego na całym świecie projektu szwajcarskiego kodeksu karnego z 1893 r., przewidującego dwutorową reakcję prawnokarną: kary i środki zabezpieczające. Nic dziwnego, że także wśród Polaków nie brakowało rzeczników środków zabezpieczających, i to już u schyłku XIX w. Jednym z uczonych, który systematycznie propagował je tuż w przededniu odzyskania niepodległości był krakowski sędzia i uczoney Józef Reinhold³³.

Zgodnie z przewidywaniami prezydenta Komisji Kodyfikacyjnej, prof. Fiericha, z 1919 r.³⁴ środki zabezpieczające, zwane również ochronnymi, stały się jednym z najczęściej i najgłębiej dyskutowanych w doktrynie prawa tematów. Propagowali je przede wszystkim zwolennicy socjologicznej szkoły prawa karnego, wyrażając przekonanie, że będą one chronić społeczeństwo przed zbrodniarzami. Jednak, co ciekawe, nawet epigon szkoły klasycznej – prof. Krzymuski gotów był wprowadzić je do systemu prawa karnego i nie wahał się przed ich umieszczeniem w swoim projekcie kodeksu karnego z 1918 r., proponując domy pracy przymusowej dla niebezpiecznych przestępców nałogowych³⁵. Czołowymi rzecznikami wprowadzenia zakładów zabezpieczających dla przestępców zawodowych i nałogowych byli profesorowie Makarewicz i Makowski³⁶. Obok wymienionych badaczy środkami zabezpieczającymi zajmowali się również Glaser, Radzinowicz, Rappaport, Śliwowski i inni³⁷. Toczące się wokół omawianej instytucji dyskusje

³³ Por. J. Reinhold, Środki zabezpieczające przeciw niepoprawnym i anormalnym przestępcom, ze szczególnym uwzględnieniem nowych projektów kodeksów karnych, „Przegląd Prawa i Administracji” 1912, nr 37, s. 391–450; idem, Środki zabezpieczające przeciw przestępcom polegające na przymusowym pozbawieniu wolności, ze szczególnym uwzględnieniem trzech projektów nowych ustaw karnych: część szczególna, Kraków 1913 (pierwodruk: „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1912, nr 13); idem, Środki zabezpieczające przeciw przestępcom polegające na przymusowym pozbawieniu wolności: część ogólna, Kraków 1916.

³⁴ F.K. Fierich, *op. cit.*, s. 470: „Niewątpliwie rzecz o środkach zabezpieczających przeciw przestępcom znajdzie prawo obywatelstwa w kodeksie karnym, a raczej kryminalnym. Nie ma racjonalnej przyczyny do usunięcia środków ochronnych z kodeksu karnego, a umieszczenia ich w osobnej ustawie. Wprawdzie między karą a środkiem ochronnym istnieją i to daleko idące różnice, tak jednak kara jak i środek ochronny występują w interesie dobra ogółu do walki z przestępczością”.

³⁵ E. Krzymuski, *Projekt Kodeksu Karnego Polskiego. Uwagi autora, Tytuł wstępny i część ogólna*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1918, nr 1, s. 3–75.

³⁶ J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy...*, *op. cit.*, s. 235, 260–261, 280, 293; idem, *Wzrost przestępczości w Polsce*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1931, nr 2, s. 163–174; W. Makowski, *Kara a środki ochronne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1926, R. 6, z. 2, s. 122–135.

³⁷ Por. wybrane publikacje w kolejności chronologicznej: S. Glaser, *Od kary do środka zabezpieczającego*, „Głos Prawa” 1930, nr 5, s. 173–179 (osobne wydanie: Lwów 1930); L. Rabino-wicz, *Środki zabezpieczające w teorii i praktyce*, „Archiwum Kryminologiczne” 1933, t. 1, z. 3–4;

dotyczyły po pierwsze kwestii jasnego oddzielenia środków zabezpieczających od kar, po drugie – problemu zdefiniowania przestępców, wobec których miały być one stosowane.

Jednym z najbardziej przekonanych i konsekwentnych zwolenników środków zabezpieczających był prof. Makarewicz³⁸. Lwowski uczyony wyjaśniał ich celowość i użyteczność, wskazując na kryzys („bankructwo”, jak dosłownie pisał) kary pozbawienia wolności³⁹. Jednocześnie przekonywał, podobnie jak czynili to już wcześniej profesorowie Reinhold czy Krzymuski, że kara jest aktem odwetu bądź represji, natomiast środek zabezpieczający – aktem prewencyjnym⁴⁰. W podobnym tonie wypowiadali się inni uczeni, m.in. profesorowie Glaser i Makowski⁴¹. Niektórzy podkreślali, że charakter środków zabezpieczających zbliża je do ustawodawstwa administracyjnego czy socjalnego⁴². Należy zaznaczyć, że *gros* teoretyków podejmowało wiele wysiłku w celu opisanie różnic między karami a środkami zabezpieczającymi. Próby te, niekiedy nienagane z punktu widzenia logiki, wydawały się jednak nie do końca przekonujące. Prof. Wolter usiłował nawet przekonywać, że wprawdzie i kara, i środek zabezpieczający zawierają w sobie dolegliwość, ale jest to dolegliwość innego rodzaju⁴³.

Większość polskich karnistów postulowała wprowadzenie środków zabezpieczających obok kar, opowiadając się tym samym za tzw. rozwiązaniem dualistycznym, które jednomyślnie zarekomendowano do kodeksu karnego w postaci

---

E.S. Rappaport, *Jeszcze o karach i środkach zabezpieczających w polskim Kodeksie Karnym*, „Głos Sądownictwa” 1935, nr 11, s. 773–777; J. Śliwowski, *O interwencji władzy sądowej w dziedzinie wykonania kary oraz środków zabezpieczających*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1937, z. 3, s. 401–437; idem, *Władza sędziowa w dziedzinie wykonywania środków zabezpieczających i kary pozbawienia wolności*, Paryż 1939.

³⁸ Na temat wybranych europejskich koncepcji środków zabezpieczających, które były wzorem dla Makarewicza, por. D. Janicka, *Makarewicz a Liszt. Próba analizy porównawczej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, t. LXVII, z. 1, s. 107–128.

³⁹ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 201. Uczyony odwoływał się jednocześnie do rozwoju historycznego kar kryminalnych, w którym dostrzegał załężki i przykłady środków zabezpieczających.

⁴⁰ Idem, *Prawo karne ogólne...*, *op. cit.*, s. 17; idem, *Prawo karne. Wykład porównawczy...*, *op. cit.*, s. 19 (identyczna argumentacja).

⁴¹ W. Makowski, *Kara a środki...*, *op. cit.*; S. Glaser, *Kara odwetowa a kara celowa...*, *op. cit.* Por. przypisy 36–37.

⁴² B. Wróblewski, *Wstęp do polityki kryminalnej*, Wilno 1922. Por. przypis 37, a zwłaszcza wskazane w nim opracowanie Rappaporta.

⁴³ Zdaniem autora dolegliwość zawarta w środku zabezpieczającym miała być tylko nieuniknionym skutkiem izolacji i innych podejmowanych wobec skazanego działań prewencyjnych; por. W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego: część ogólna*, t. 2: *Kary i środki zabezpieczające, środki poprawcze i wychowawcze, prawo karne administracyjne, kary*, Kraków 1934.

zakładów zamkniętych dla psychicznie chorych (niepoczytalnych i sprawców z ograniczoną poczytalnością), alkoholików i narkomanów, zakładów dla przestępców niepoprawnych oraz domów pracy przymusowej dla sprawców wykazujących wstręt do pracy⁴⁴. Nie brakowało jednak również bezkompromisowych zwolenników tzw. koncepcji monistycznej, zgodnie z którą kary miały być całkowicie zastąpione przez środki zabezpieczające. Jednym z rzeczników takiego rozwiązania był doc. Radzinowicz, który nie widział uzasadnienia dla kumulatywnego stosowania środków zabezpieczających i kar⁴⁵.

Polscy uczeni zalecali środki zabezpieczające przede wszystkim wobec przestępców niepoprawnych i chorych psychicznie. O ile pojęcie choroby psychicznej było w doktrynie prawa karnego utrwalone, to kategoria tzw. sprawcy niepoprawnego stanowiła *novum* i budziła wiele kontrowersji. Niepoprawność utożsamiano na ogół z wielokrotną recydywą lub też szczególnym rodzajem charakterologicznym sprawcy, jego psychiką i motywacją⁴⁶. Prof. Makarewicz wyliczał wśród niepoprawnych, obok wielokrotnych recydywistów, przede wszystkim przestępców zawodowych oraz nałogowych (inaczej: „z nawyknięcia”)⁴⁷. Prof. Makowski z kolei posługiwał się kategorią stanu niebezpieczeństwa sprawcy dla porządku prawnego, kategorycznie żądając środków zabezpieczających społeczeństwo przed niebezpieczeństwem płynącym ze strony notorycznych przestępców⁴⁸.

Ostatecznie omawiana idea znalazła normatywny wyraz w kodeksie karnym z 1932 r., który posługiwał się kategoriami „przestępcy zawodowego” i przestępcy „z nawyknięcia”, ale ich nie definiował. Interpretację tych pojęć pozostawiono orzecznictwu, co zresztą spowodowało, że dyskusje naukowe rozgorzały na nowo⁴⁹.

4.4. Kiedy na inauguracyjnym posiedzeniu Komisji Kodyfikacyjnej prezydent Fierich zwrócił uwagę na potrzebę stworzenia prawa karnego nieletnich, właściwie

⁴⁴ Por. P. Góralski, *Przekształcenia koncepcji środków zabezpieczających w polskim prawie karnym*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 28, red. L. Bogunia, Wrocław 2012, s. 39–47.

⁴⁵ L. Rabinowicz, *Uwagi o zakładzie zabezpieczającym dla niepoprawnych przestępców*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1937, nr 19, s. 276–280. Por. A. Flatau-Kowalska, *Środki zabezpieczające w prawie karnym*, Warszawa 1956, s. 239–254.

⁴⁶ F. Ciepły, *Geneza nieleczniczych środków zabezpieczających w polskim prawie karnym*, „Przełęcz Prawno-Ekonomiczny” 2014, nr 3, s. 34.

⁴⁷ J. Makarewicz, *Kodeks...*, *op. cit.*, s.27 i 39.

⁴⁸ W. Makowski, *Środki ochronne wobec recydywistów i przestępców anormalnych*, „Przełęcz Prawa i Administracji” 1911, R. 36, s. 840–852. Uczony prowadził nawet własne badania psychologiczne na więźniach; por. idem, *Przyczynek do psychologii kryminalnej (Teoria „r.=p.”)*, Warszawa 1915 (odbitka: „Themis Polska. Seria II” 1914, t. 4, poszyt 1 i 2).

⁴⁹ Por. W. Zalewski, *op. cit.*, s. 180–196.

nie musiał już nikogo przekonywać⁵⁰. Polscy prawnicy dwudziestolecia międzywojennego nie mieli wątpliwości co do konieczności wyodrębnienia szczególnych zasad odpowiedzialności nieletnich sprawców przestępstw. Toczyli natomiast ożywione dyskusje nad wieloma istotnymi szczegółami, przede wszystkim granicą wieku odpowiedzialności karnej oraz charakterem środków karnych lub innych stosowanych wobec dzieci i młodzieży. Profesor Reinhold już w 1919 r. opublikował projekt ustawy o młodocianych przestępcach i jego uzasadnienie, odwołując się do najnowszych prądów i tendencji zachodnioeuropejskich⁵¹. Najbardziej uznanym znawcą omawianej problematyki był prof. Mogilnicki, który jeszcze w 1916 r. wybił się obszerną pracą zatytułowaną *Dziecko i przestępstwo*, wznowioną w dwudziestolecie międzywojennym⁵². Ten właśnie uczony stał się w Komisji Kodyfikacyjnej referentem projektu ustawy o sądach dla nieletnich. W toku prac nad projektem toczyły się głośne polemiki wokół kwestii tzw. rozeznania, wieku odpowiedzialności karnej oraz systemu środków wychowawczo-poprawczych, m.in. z udziałem profesorów Makarewicza i Rappaporta⁵³. Warto zaznaczyć, że polscy kodyfikatorzy zdecydowali się zasięgnąć opinii specjalistów z kilku ośrodków zachodnioeuropejskich. Omawiany projekt ustawy o sądach dla nieletnich powstał

⁵⁰ F.K. Fierich, *op. cit.*, s. 471: „Doniosłym będzie zadanie wprowadzenia postanowień karnych przeciw przestępcom młodocianym. Dużo w tym kierunku działośno, a jeszcze więcej usiłowano zdziałać. W tych przypadkach jak najściślej łączy się kierunek prewencyjny w imię rozciągania pieczy nad zaniedbanymi dziećmi i młodzieżą, z kierunkiem represyjnym”.

⁵¹ J. Reinhold, *Projekt ustawy o młodocianych przestępcach i jego uzasadnienie*, Warszawa 1919 (pierwodruk: „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1919, z. 3). Prace Reinholda poprzedziły publikacje Aleksandra Moldenhawera (m.in. *O zakładach karnych dla nieletnich przestępców i dzieci potrzebujących opieki*, „Przegląd Sądowy” 1871/1872, s. 32–76), Edmunda Krzymuskiego (m.in. *Wiek młodzieńczy przed sądem karnym*, Kraków 1916; Walentego Piotra Miklaszewskiego (*O małoletnich przestępcach oraz o Towarzystwie osad rolnych i przytułków rzemieślniczych. Szkic ogólny*, Warszawa 1872 oraz *Małoletni przestępcy w świetle badań wychowawców zakładów wychowawczo-poprawczych*, Warszawa 1924 – obie prace oparte na obserwacjach praktyki i badaniach przeprowadzonych w zakładach wychowawczo-poprawczych). Należy dodać, że badania te kontynuował syn profesora Miklaszewskiego seniora – Walenty Łukasz Miklaszewski, publikując m.in.: *Badania nad małoletnimi przestępcami w Polsce*, „Opieka nad Dzieckiem” 1925, nr 4, s. 195–203; *Wstępne*, „Opieka nad Dzieckiem” 1925, nr 3, s. 111–137. Por. D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 74–75, 82–83, 173–174.

⁵² A. Mogilnicki, *Dziecko i przestępstwo*, Warszawa 1916, wyd. 2: 1925; idem, *Walka z przestępczością nieletnich*, „Opieka nad Dzieckiem” 1923, nr 3, s. 114–120. Por. D. Janicka, *Polska myśl...*, *op. cit.*, s. 192–194.

⁵³ J. Makarewicz, *Z Komisji Kodyfikacyjnej. Nieletni przestępcy*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1921, nr 1–6, s. 1–17; E.S. Rappaport, *Z powodu artykułu prof. dr. J. Makarewicza: „Z Komisji Kodyfikacyjnej. Nieletni przestępcy”*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1921, nr 9, s. 67–68; nr 10, s. 76; nr 11, s. 82; nr 12, s. 89–90; nr 13, s. 98; nr 14, s. 106; nr 15, s. 114; nr 16, s. 123–124. Por. A. Grześkowiak, *Nieletni w Kodeksie karnym z 1932 roku*, [w:] *Kodeks karny...*, *op. cit.*, s. 69–90.

już wiosną 1921 r. i w tym samym roku został zatwierdzony przez Zgromadzenie Ogólne Komisji Kodyfikacyjnej. Był nowatorski i postępowy, lecz nie wszedł w życie z powodu braku środków finansowych na jego realizację. Wykorzystano go jednak później, zarówno w kodeksie karnym z 1932 r., jak i we wcześniejszym kodeksie postępowania karnego z 1928 r., które przyjęły szczególne zasady i tryb odpowiedzialności za czyny zabronione popełnione przez nieletnich. Co ciekawe, po ich wprowadzeniu w życie dyskusja naukowa na temat zasad odpowiedzialności nieletnich toczyła się nadal. Do debaty włączyli się przedstawiciele najmłodszej generacji polskich prawników, w tym m.in. Zdzisław Papierkowski⁵⁴.

4.5. Wśród prawników działających w odrodzonej Rzeczypospolitej panowało powszechne przekonanie o potrzebie wyłączenia z kodeksu karnego kategorii najmniejszych czynów karygodnych i ujęcia ich w osobnej ustawie. Czyny te nazwano – po raz pierwszy i zarazem definitywny – mianem „wykroczeń”. Termin ten zastąpił dotychczasowe „przekroczenia”, a jego pomysłodawcą był wspomniany już Franciszek Nowodworski, przewodniczący Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej RP⁵⁵.

Mimo zgody co do celowości opracowania osobnego kodeksu wykroczeń, nazywanego w tym czasie przeważnie kodeksem policyjnym, nie zabrakło ożywionych debat wokół wielu konkretnych rozwiązań prawa wykroczeń. Intensywnie spierano się – i w piśmiennictwie, i w Komisji Kodyfikacyjnej – o kwestię powierzenia czynności orzekania w sprawach o wykroczenia organom administracyjnym lub też sądowym. Głos zabrali wszyscy czołowi karniści, w tym prof. Rappaport, referent projektu prawa o wykroczeniach, a także profesorowie Makarewicz i Makowski⁵⁶. Ostatecznie przyjęte regulacje przypisały orzecznictwo

⁵⁴ Por. Z. Papierkowski, *Fragmety z dziedziny prawa karnego dotyczące nieletnich*, Warszawa 1939; idem, *Przestępcy nieletni a środki zabezpieczające*, Warszawa 1938 (pierwodruk: „Palestra” 1938, nr 5). Zob. też A. Czerwiński, *Obecny stan ustawodawstwa karnego przeciwko nieletnim w Polsce*, Lwów 1933; S. Czerwiński, *Walka z przestępczością nieletnich*, „Głos Sądownictwa” 1937, nr 3, s. 205–209.

⁵⁵ Por. nomenklaturę Fiericha, który w 1919 r. mówił jeszcze o „przekroczeniach policyjnych”, wskazując: „Wskazany będzie rozważyć kwestię rozgraniczenia przekroczeń karnych od przekroczeń policyjnych. Byłoby może wskazane, aby szeregi przekroczeń karnych, w których celem niejednokrotnie jest tylko ochrona zarządzeń prewencyjnych wydanych przez władze administracyjne, przekazać do rozpoznania władzom administracyjnym” (idem, *op. cit.*, s. 471).

⁵⁶ Por. wybrane opracowania w porządku chronologicznym: E.S. Rappaport, *Uprawnienia karne władz administracyjnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1921, R. 1, z. 2, s. 261–269; W. Makowski, *W sprawie przyszłego kodeksu karnego polskiego*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1924, nr 18, s. 5; nr 19, s. 6; nr 20, s. 4–5; E.S. Rappaport, *Projekt wstępu do ustawy o wykroczeniach*, Warszawa 1929, t. 4, z. 4; idem, *Zagadnienie kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim (autoreferat sprawozdawczy)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1929,

w sprawach o wykroczenia władzom administracyjnym, jednak z możliwością odwołania się do sądu⁵⁷.

W dwudziestoleciu międzywojennym kilku prawników z prof. Rappaportem na czele wystąpiło z koncepcją jeszcze jednej odrębnej kodyfikacji – prawa karnego wykonawczego. Pomysł ten, wsparty m.in. przez młodego Jerzego Śliwowskiego (1907–1983), miał prowadzić do osobnego ujęcia przepisów dotyczących wykonania kary pozbawienia wolności, a w konsekwencji do podziału prawa karnego *sensu largo* na trzy działy: prawo materialne, procesowe i wykonawcze⁵⁸. Większość prawników nie poparła jednak propozycji Rappaporta i ostatecznie nie doszło do jej urzeczywistnienia w II Rzeczypospolitej. Spory naukowe wywarły natomiast niewątpliwy wpływ na postępowe ustawodawstwo w tym zakresie, zwłaszcza na ustawę o organizacji więziennictwa⁵⁹.

Niezależnie od oryginalnej i niespełnionej idei osobnej kodyfikacji przepisów określających sposób wykonania kar pozbawienia wolności rozwijała się myśl penitencjarna, która znalazła ujście w szeregu publikacji. Największym zainteresowaniem wśród penitencjarystów cieszyły się propozycje prowadzenia badań biologicznych i społecznych nad skazanymi oraz – bardzo ważne teoretycznie i praktycznie – problemy klasyfikacji więźniów, sądowego nadzoru penitencjarnego i kształcenia personelu więziennego. W tym zakresie powstawały dziesiątki publikacji, a jednym z najbardziej aktywnych autorów był doc. Radzinowicz. Uczony ten wystąpił z pomysłem wyodrębnienia osobnej dyscypliny naukowej: antropologii kryminalnej, która miała się zajmować ustalaniem wewnętrznych (endogennych) i zewnętrznych (egzogennych) przyczyn przestępczości⁶⁰.

nr 20, s. 307–308; nr 21, s. 320–321; nr 22, s. 334–337; J. Makarewicz, *Powrotna fala (projekt ustawy o wykroczeniach)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, R. 10, z. 4, s. 475–501.

⁵⁷ Por. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach, Dz.U. nr 60, poz. 572.

⁵⁸ Por. E.S. Rappaport, *Nowy system kodyfikacji ustawodawstwa kryminalnego. Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1930; J. Śliwowski, *Narodziny prawa penitencjarnego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1934, nr 44, s. 649–653; nr 45, s. 665–670. Por. polemikę L. Radzinowicza, *Zagadnienie tzw. prawa penitencjarnego. Kilka uwag w związku z artykułem p. Jerzego Śliwowskiego pt. „Narodziny prawa penitencjarnego”*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1935, nr 15, s. 225–228.

⁵⁹ Por. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U. nr 29, poz. 557 oraz uchylającą je ustawę z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, Dz.U. nr 68, poz. 457. Por. też J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności: zarys dziejów polskiej doktryny, prawa i praktyki penitencjarnej*, Gdańsk 2005, s. 126; co do aktów wykonawczych do wspomnianych ustaw zob. *ibidem*, s. 134–137.

⁶⁰ Fundamentalnym dziełem Leona Radzinowicza były tu *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933 (jako L. Rabinowicz). Por. inne prace tego autora: *Środki zabezpieczające...*, *op. cit.*; *Drogi więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1932, nr 50, s. 734–737

Obok Radzinowicza twórczość w zakresie penitencjarystyki, nazywanej ówczesnie przeważnie „więzieniaoznawstwem”, rozwijali m.in. Edward Neymark i Zygmunt Bugajski⁶¹.

W przededniu odzyskania niepodległości narodziła się na ziemiach polskich kryminologia. Badania nad przestępstwem jako zjawiskiem społecznym i przestępcami jako sprawcami czynów karygodnych prowadzono przy pomocy metod socjologicznych i biologicznych. Pionierami kryminologii byli m.in. Adam Ettinger, Juliusz Makarewicz i Wacław Makowski⁶². Nowym impulsem dla tego typu badań stała się działalność i twórczość najmłodszego pokolenia uczonych, zwłaszcza Stanisława Batawii (1898–1980), ucznia prof. Makowskiego, z wykształcenia prawnika i lekarza, a także Tadeusza Kuczmy (1905–1940), ucznia prof. Bosowskiego, i wreszcie Leona Radzinowicza⁶³. Debaty kryminologów obracały się wokół zagadnienia roli czynników biologicznych, psychologicznych, społecznych, ekonomicznych i innych – w etiologii przestępstwa.

W dwudziestoleciu międzywojennym ukształtowała się wreszcie polityka kryminalna jako samodzielna dyscyplina naukowa. Na początku lat dwudziestych zaznaczył się spór naukowy na temat jej pojęcia i zakresu, który toczyli między sobą profesorowie Reinhold i Rappaport, nie bez udziału innych uczonych⁶⁴. Wkrótce potem najgłębsze badania i najliczniejsze publikacje stały się

(jako L. Rabinowicz); *Zagadnienie kar dyscyplinarnych w nowoczesnym ustroju więziennym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1936, z. 1, s. 19–44.

⁶¹ Por. E. Neymark, *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1925, nr 42–45, s. 663–668, 679–682, 696–700, 719–723; idem, *Reforma więziennictwa polskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1928, R. 8, z. 3, s. 272–275; *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, red. Z. Bugajski, Warszawa 1929 (reprint: Warszawa 2005).

⁶² Por. wybrane opracowania: A. Ettinger, *Przestępczość w świetle badań kryminologicznych w wieku XIX*, „Prawda” 1901, nr 18–19; idem, *Zbrodniarz w świetle antropologii i psychologii*, Warszawa 1924 (polskie wydanie wcześniejszej książki *Das Verbrecherproblem in anthropologischer und soziologischer Beleuchtung. Ein historisch-kritischer Beitrag zur Kriminal-Soziologie*, Bern 1909); W. Makowski, *Przyczynek...*, op. cit.; J. Makarewicz, *Źródła przestępczości*, Lwów 1913.

⁶³ Por. S. Batawia, *Wstęp do nauki o przestępcy. Zagadnienie skłonności przestępczych*, Warszawa 1931; idem, *Cele i metody badań kryminalno-biologicznych*, „Palestra” 1931, nr 1–2; idem, *Biologia kryminalna, jej cele i metody oraz wyniki dotychczasowych badań*, „Archiwum Kryminologiczne” 1933, nr 1; T. Kuczma, *Genetyczne ujęcie przestępstwa*, Poznań 1939; L. Rabinowicz, *Współczesna ewolucja antropologii kryminalnej*, Warszawa 1934. Por. też przypis 60.

⁶⁴ J. Reinhold, *Pojęcie i zakres polityki kryminalnej*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1921, nr 5–6, s. 89–99; E.S. Rappaport, *Uwagi z powodu art. prof. dr. Reinholda*, „Pojęcie i zakres polityki kryminalnej”, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1921, nr 9–12, s. 246–247. Głos w sprawie zabierali też inni uczeni, m.in. W. Wolter, *Kilka uwag o metodologii nauk kryminologicznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1933, R. 13, z. 4, s. 173–179.

udziałem prof. Wróblewskiego⁶⁵. W ramach polityki kryminalnej polscy uczeni zastanawiali się przede wszystkim nad przyczynami przestępczości, zarówno jej uwarunkowaniami zewnętrznymi (społecznymi), jak i wewnętrznymi (psychologicznymi czy nawet biologicznymi). Na tym tle stawiali nowej dyscyplinie zadanie w postaci wynajdywania najskuteczniejszych środków karnych i innych instytucji prawa karnego, które miały służyć zwalczaniu przestępczości⁶⁶.

5

Po odzyskaniu niepodległości w ciągu zaledwie 20 lat nastąpił w Polsce fenomenalny rozwój doktryny prawa karnego. Obok koryfeuszy polskiej nauki, takich jak profesorowie Krzymuski, Makarewicz, Makowski czy Mogilnicki, rozpoczęli działalność prawnicy młodego pokolenia, wśród których wyróżniali się profesorowie: Wolter, Śliwiński, Glaser, Wróblewski, Radzinowicz, Papierkowski, Świda i inni. Na żadnym uniwersytecie nie zabrakło wybitnych osobowości, ale nie ulega wątpliwości, że prym wiodły trzy uczelnie: warszawska, krakowska i lwowska. Ukazujące się monografie i artykuły liczone w setkach.

Polscy uczeni podjęli wszystkie fundamentalne i aktualne problemy obejmujące całość istotnych części penalistyki, a także kształtującej się w tym czasie kryminologii i polityki kryminalnej. Głoszone teorie i idee odpowiadały nowoczesnym trendom europejskim i światowym. Chociaż wśród uczonych dominowali zwolennicy szkoły socjologicznej, nie brakowało postaw i koncepcji kompromisowych, zwłaszcza w zakresie nauki o karze. Ich praktycznym odzwierciedleniem były regulacje kodeksu karnego z 1932 r. Wiele innych pomysłów przedyskutowanych przez specjalistów nauk penalnych znalazło swoje miejsce w prawie o wykroczeniach, ustawie o organizacji więziennictwa i dalszych aktach prawnych. Na szczególnie wysoką ocenę zasługuje stworzenie w dwudziestoleciu międzywojennym oryginalnego i postępowego prawa dla nieletnich, które umieszczono w odpowiednich rozdziałach kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego.

⁶⁵ B. Wróblewski, *Wstęp do polityki kryminalnej* (por. przypis 42); idem, *Zarys polityki kryminalnej*, Wilno 1928. Także największe dzieło autora, *Penologia. Socjologia kar* (por. przypis 27), odnosiło się do polityki kryminalnej.

⁶⁶ Por. D. Janicka, *O pionierach...*, *op. cit.*, s. 38–39.

Bibliografia

- Bartel W.M., *Udział przedstawicieli środowisk akademickich w pracach Komisji Kodyfikacyjnej RP (1919–1939)*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990, nr 23, s. 175–177.
- Batawia S., *Biologia kryminalna, jej cele i metody oraz wyniki dotychczasowych badań*, „Archiwum Kryminologiczne” 1933, nr 1, z. 2.
- Batawia S., *Cele i metody badań kryminalno-biologicznych*, „Palestra” 1931, nr 1–2, s. 52–65.
- Batawia S., *Wstęp do nauki o przestępcy. Zagadnienie skłonności przestępczych*, Warszawa 1931.
- Cieply F., *Geneza nielecniczych środków zabezpieczających w polskim prawie karnym*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2014, nr 3, s. 28–37.
- Czerwiński A., *Obecny stan ustawodawstwa karnego przeciwko nieletnim w Polsce*, Lwów 1933.
- Czerwiński S., *Walka z przestępczością nieletnich*, „Głos Sądownictwa” 1937, nr 3, s. 205–209.
- Ettinger A., *Das Verbrecherproblem in anthropologischer und soziologischer Beleuchtung. Ein historisch-kritischer Beitrag zur Kriminal-Soziologie*, Bern 1909.
- Ettinger A., *Przestępczość w świetle badań kryminologicznych w wieku XIX*, „Prawda” 1901, nr 18–19.
- Ettinger A., *Zbrodniarz w świetle antropologii i psychologii*, Warszawa 1924.
- Fierich F.K., *Rzut oka na najważniejsze zadania prac kodyfikacyjnych*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1919, nr 2, s. 455–480.
- Flatau-Kowalska A., *Środki zabezpieczające w prawie karnym*, Warszawa 1956.
- Glaser S., *Kara odwetowa a kara celowa. (Zalety i braki teorii pragmatycznej)*, Lublin 1924.
- Glaser S., *Od kary do środka zabezpieczającego*, „Głos Prawa” 1930, nr 5, s. 173–179 (osobne wydanie: Lwów 1930).
- Góralski P., *Przekształcenia koncepcji środków zabezpieczających w polskim prawie karnym*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 28, red. L. Bogunia, Wrocław 2012.
- Grześkowiak A., *Nieletni w Kodeksie karnym z 1932 roku*, [w:] *Kodeks karny z 1932 roku*, red. eadem, Lublin 2015, s. 69–90.
- Hałas R., *Kara śmierci w Kodeksie karnym z 1932 r.*, [w:] *Kodeks karny z 1932 roku*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2015, s. 116–126.
- Janicka D., *Aksjologiczne priorytety polskiej doktryny prawa karnego w XIX w. (w systemach Maciejowskiego, Hubego, Budzińskiego i Krzymuskiego)*, [w:] *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017, s. 27–43.
- Janicka D., *Hube – Makarewicz – Wolter. Trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*, „Archiwum Kryminologii” 2017, t. 39, s. 5–25.
- Janicka D., *Makarewicz a Liszt. Próba analizy porównawczej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, t. LXVII, z. 1, s. 107–128.
- Janicka D., *O pionierach nauk kryminologicznych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. LXVIII, z. 1, s. 29–50.

- Janicka D., *Polska myśl prawnokarna XIX–XX wieku: autorzy i ich dzieła. Od szkoły klasycznej do socjologicznej*, Toruń 2017.
- Kita J., Pytlas S., *W służbie nauki. Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–2004. Pro memoria*, Łódź 2005.
- Krzymuski E., *Projekt Kodeksu Karnego Polskiego. Uwagi autora, Tytuł wstępny i część ogólna*, „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1918, nr 1, s. 3–75.
- Krzymuski E., *Wiek młodzieńczy przed sądem karnym*, Kraków 1916.
- Krzymuski E., *Wykład prawa karnego ze stanowiska nauki i prawa austriackiego*, t. 1, wyd. 2, Kraków 1901.
- Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, red. Z. Bugajski, Warszawa 1929 (reprint: Warszawa 2005).
- Kuczma T., *Genetyczne ujęcie przestępstwa*, Poznań 1939.
- Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., *Profesor Józef Jan Aleksander Bossowski – „ojciec” uniwersyteckiej kryminalistyki w Polsce*, [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Kraków 2016, s. 77–92.
- Lityński A., *Wydział karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej: dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991.
- Makarewicz J., *Einführung in die Philosophie des Strafrechts auf entwicklungsgeschichtlicher Grundlage*, Stuttgart 1906 (edycja polska: J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, tłum. K. Jakubów, red. A. Grześkowiak, Lublin 2009).
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932.
- Makarewicz J., *Powrotna fala (projekt ustawy o wykroczeniach)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, R. 10, z. 4, s. 475–501.
- Makarewicz J., *Prawo karne ogólne*, Kraków 1914.
- Makarewicz J., *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów–Warszawa 1924.
- Makarewicz J., *Wzrost przestępczości w Polsce*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1931, nr 2, s. 163–174.
- Makarewicz J., *Z Komisji Kodyfikacyjnej. Nieletni przestępcy*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1921, nr 1–6, s. 1–17.
- Makarewicz J., *Źródła przestępczości*, Lwów 1913.
- Makowski W., *Kara a środki ochronne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1926, R. 6, z. 2, s. 122–135.
- Makowski W., *Podstawy filozofii prawa karnego*, t. 1, Warszawa 1917.
- Makowski W., *Przyczynek do psychologii kryminalnej (Teoria „r.=p.”)*, Warszawa 1915 (odbitka: „Themis Polska. Seria II” 1914, t. 4, poszyt 1 i 2).
- Makowski W., *Środki ochronne wobec recydywistów i przestępców anormalnych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1911, R. 36, s. 840–852.
- Makowski W., *W sprawie przyszłego kodeksu karnego polskiego*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1924, nr 18, s. 5; nr 19, s. 6; nr 20, s. 4–5.

- Migdał J., Raglewski J., *Kara pozbawienia wolności: zarys dziejów polskiej doktryny, prawa i praktyki penitencjarnej*, Gdańsk 2005.
- Miklaszewski W.Ł., *Badania nad małoletnimi przestępcami w Polsce*, „Opieka nad Dzieckiem” 1925, nr 4, s. 195–203.
- Miklaszewski W.Ł., *Wstępne*, „Opieka nad Dzieckiem” 1925, nr 3, s. 111–137.
- Miklaszewski W.P., *Małoletni przestępcy w świetle badań wychowawców zakładów wychowawczo-poprawczych*, Warszawa 1924.
- Miklaszewski W.P., *O małoletnich przestępcach oraz o Towarzystwie osad rolnych i przytułków rzemieślniczych. Szkic ogólny*, Warszawa 1872.
- Milewski S., Redzik A., *Themis i Pheme: czasopiśmiennictwo prawnicze w Polsce do 1939 roku*, Warszawa [cop. 2011].
- Mogilnicki A., *Dziecko i przestępstwo*, Warszawa 1916; wyd. 2: 1925.
- Mogilnicki A., *Indywidualizacja kary*, Warszawa 1900 (pierwodruk: „Gazeta Sądowa Warszawska” 1899, nr 50–52).
- Mogilnicki A., *Kary dodatkowe: kary cielesne, kary hańbiące, pozbawienie czci i praw*, Warszawa–Kraków 1907.
- Mogilnicki A., *Pierwiastek zemsty w pojęciu kary*, „Themis Polska. Seria II” 1916, t. 6, z. 1–2, s. 86–114.
- Mogilnicki A., *Walka z przestępczością nieletnich*, „Opieka nad Dzieckiem” 1923, nr 3, s. 114–120.
- Moldenhawer A., *O zakładach karnych dla nieletnich przestępców i dzieci potrzebujących opieki*, „Przegląd Sądowy” 1871/1872, s. 32–76.
- Neymark E., *Organizacja więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1925, nr 42–45, s. 663–668, 679–682, 696–700, 719–723.
- Neymark E., *Pisarze prawa karnego w Polsce Odrodzonej (1918–1928)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1928, nr 46, s. 728–731.
- Neymark E., *Reforma więziennictwa polskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1928, R. 8, z. 3, s. 272–275.
- Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945–2010*, red. L. Lehmann, M. Maciejewski, Wrocław 2010.
- Papierkowski Z., *Fragmety z dziedziny prawa karnego dotyczące nieletnich*, Warszawa 1939.
- Papierkowski Z., *Przestępcy nieletni a środki zabezpieczające*, Warszawa 1938 (pierwodruk: „Palestra” 1938, nr 5).
- Paszowska M., *Nauka prawa karnego w środowisku „Gazety Sądowej Warszawskiej” (1873–1918)*, Warszawa 2010.
- Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Część 3: Okres międzywojenny*, Kraków 2001.
- Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005.
- Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.S. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2006.

- Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008.
- Rabinowicz L., *Drogi więziennictwa polskiego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1932, nr 50, s. 734–737.
- Rabinowicz L., *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933.
- Rabinowicz L., *Środki zabezpieczające w teorii i praktyce*, „Archiwum Kryminologiczne” 1933, t. 1, z. 3–4, s. 385–396.
- Rabinowicz L., *Współczesna ewolucja antropologii kryminalnej*, Warszawa 1934.
- Radzinowicz L., *Uwagi o zakładzie zabezpieczającym dla niepoprawnych przestępców*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1937, nr 19, s. 276–280.
- Radzinowicz L., *Zagadnienie kar dyscyplinarnych w nowoczesnym ustroju więziennym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1936, z. 1, s. 19–44.
- Radzinowicz L., *Zagadnienie tzw. prawa penitencjarnego. Kilka uwag w związku z artykułem p. Jerzego Słiwowskiego pt. „Narodziny prawa penitencjarnego”*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1935, nr 15, s. 225–228.
- Rappaport E.S., *Jeszcze o karach i środkach zabezpieczających w polskim Kodeksie Karnym*, „Głos Sądownictwa” 1935, nr 11, s. 773–777.
- Rappaport E.S., *Nowy system kodyfikacji ustawodawstwa kryminalnego. Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1930.
- Rappaport E.S., *Projekt wstępny ustawy o wykroczeniach*, Warszawa 1929, t. 4, z. 4.
- Rappaport E.S., *Teoria i praktyka skazania warunkowego w Polsce*, „Palestra” 1939, nr 2–3, s. 320–332.
- Rappaport E.S., *Uprawnienia karne władz administracyjnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1921, R. 1, z. 2, s. 261–269.
- Rappaport E.S., *Ustawa o przebaczeniu w świetle projektów francuskich*, Warszawa 1916.
- Rappaport E.S., *Uwagi z powodu art. prof. dr. Reinholda, Pojęcie i zakres polityki kryminalnej*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1921, nr 9–12, s. 246–247.
- Rappaport E.S., *Z powodu artykułu prof. dr. J. Makarewicza: „Z Komisji Kodyfikacyjnej. Nieletni przestępcy”*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1921, nr 9, s. 67–68; nr 10, s. 76; nr 11, s. 82; nr 12, s. 89–90; nr 13, s. 98; nr 14, s. 106; nr 15, s. 114; nr 16, s. 123–124.
- Rappaport E.S., *Zagadnienie kodyfikacji wykroczeń w ustawodawstwie polskim (autoreferat sprawozdawczy)*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1929, nr 20, s. 307–308; nr 21, s. 320–321; nr 22, s. 334–337.
- Redzik A., *Profesor Juliusz Makarewicz – życie i dzieło*, [w:] *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2005, s. 23–92.
- Redzik A., *Profesor dr Piotr Stebelski (1857–1923). Z dziejów nauki i nauczania prawa karnego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie: studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, t. 1, red. M. Mikołajczyk et al., Białystok–Katowice 2010, s. 767–787.
- Redzik A., *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006.
- Reinhold J., *Nowela o warunkowym zawieszaniu wykonania kary*, Kraków 1926.

- Reinhold J., *Pojęcie i zakres polityki kryminalnej*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1921, nr 5–6, s. 89–99.
- Reinhold J., *Projekt ustawy o młodocianych przestępcach i jego uzasadnienie*, Warszawa 1919 (pierwodruk: „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1919, z. 3).
- Reinhold J., *Środki zabezpieczające przeciw niepoprawnym i anormalnym przestępcom, ze szczególnym uwzględnieniem nowych projektów kodeksów karnych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1912, nr 37, s. 391–450.
- Reinhold J., *Środki zabezpieczające przeciw przestępcom polegające na przymusowym pozbawieniu wolności: część ogólna*, Kraków 1916.
- Reinhold J., *Środki zabezpieczające przeciw przestępcom polegające na przymusowym pozbawieniu wolności, ze szczególnym uwzględnieniem trzech projektów nowych ustaw karnych: część szczególna*, Kraków 1913 (pierwodruk: „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1912, nr 13).
- Skubała-Tokarska Z., *Společna rola Wolnej Wszechnicy Polskiej*, Wrocław 1967.
- Szerer M., *Kara. Szkic socjologiczny*, Kraków 1910.
- Śliwowski J., *Narodziny prawa penitencjarnego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1934, nr 44, s. 649–653; nr 45, s. 665–670.
- Śliwowski J., *O interwencji władzy sądowej w dziedzinie wykonania kary oraz środków zabezpieczających*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1937, z. 3, s. 401–437.
- Śliwowski J., *Władza sędziego w dziedzinie wykonywania środków zabezpieczających i kary pozbawienia wolności*, Paryż 1939.
- Tarkowski M., *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939*, Gdańsk 2015.
- Wolter W., *Kilka uwag o metodologii nauk kryminologicznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1933, R. 13, z. 4, s. 173–179.
- Wolter W., *Zarys systemu prawa karnego: część ogólna, t. 2: Kary i środki zabezpieczające, środki poprawcze i wychowawcze, prawo karne administracyjne, kary*, Kraków 1934.
- Wróblewski B., *Penologia. Socjologia kar*, t. 1–2, Wilno 1926.
- Wróblewski B., *Wstęp do polityki kryminalnej*, Wilno 1922.
- Wróblewski B., *Zarys polityki kryminalnej*, Wilno 1928.
- Zalewski W., *Przestępca „niepoprawny” – jako problem polityki kryminalnej*, Gdańsk 2010.
- Zarys dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Poznaniu 1919–2004*, red. K. Krasowski, Poznań 2004.
- Złota księga Wydziału Prawa i Administracji [600-lecie odnowienia Akademii Krakowskiej]*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000.
- Żukowski P.M., *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 2: 1780–2012*, red. D. Malec, Kraków 2014.

DANUTA JANICKA

PROF. DR HAB., UNIWERSYTET MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU

ORCID: 0000-0002-2873-8088

*Rozkwit doktryny prawa karnego w Polsce w dwudziestoleciu
międzywojennym – ośrodki, uczeni, idee*

Dwudziestolecie międzywojenne było w Polsce okresem wspaniałego rozwoju doktryny prawa karnego. Obok najstarszych profesorów – Krzymuskiego czy Miklaszewskiego, wszechstronną działalność rozwinęli przedstawiciele średniej generacji, zwłaszcza profesorowie Makarewicz, Makowski, Mogilnicki i Rappaport, a także młodego pokolenia, wśród których wyróżniali się profesorowie Wolter, Śliwiński, Glaser, Wróblewski, Radzinowicz, Papierkowski, Świda i inni. Rolę centrów polskiej myśli prawnokarnej odgrywało pięć uniwersyteckich wydziałów prawa: w Warszawie, Krakowie, Lwowie, Wilnie i Poznaniu. Polscy uczeni podjęli wszystkie fundamentalne i aktualne problemy obejmujące całość nauk penalnych, w tym kształtującej się ówczesnie kryminologii i polityki kryminalnej. Głoszone teorie i idee odpowiadały nowoczesnym trendom europejskim i światowym. Wiele postępowych koncepcji polskich uczonych znalazło odzwierciedlenie w wydanym kodeksie karnym, prawie o wykroczeniach, ustawie o organizacji więziennictwa i innych aktach prawnych. Na szczególnie wysoką ocenę zasługuje wydane w dwudziestoleciu międzywojennym oryginalne i nowoczesne prawo dla nieletnich, które umieszczono w odpowiednich rozdziałach kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego.

Słowa kluczowe: historia prawa, II Rzeczpospolita, prawo karne XX w., historia nauki prawa karnego, kary, środki zabezpieczające, odpowiedzialność karna nieletnich, prawo wykroczeń

DANUTA JANICKA

PROFESSOR, NICOLAUS COPERNICUS UNIVERSITY IN TORUŃ

ORCID: 0000-0002-2873-8088

*The great age of the criminal law doctrine in Poland between
the two World Wars – centres, scholars, ideas*

The interwar period was marked by a significant growth of the criminal law doctrine in Poland. Along with senior academics – professors Krzymuski and Miklaszewski, an extensive research was developed by the representatives of the younger generation, including professors Makarewicz, Makowski, Mogilnicki and Rappaport, and the representatives of the new generation, among those the most prominent were professors: Wolter, Śliwiński, Glaser, Wróblewski, Radzinowicz, Papierkowski, Świda and others. Five university law faculties – in Warsaw, Cracow, Lviv, Vilnius and Poznań – were the most important Polish criminal law centres. The Polish scholars undertook all the fundamental and current issues regarding penal studies in a whole, including criminology and penal policy, which were

structuralizing at the time. The theories and ideas presented by them corresponded to the modern European and global trends. Numerous enlightened conceptions of the Polish scholars were realised in the criminal code, administrative offences law, prison act and other legal acts. The original and modern juvenile law created in the interwar period, which was constituted in adequate sections of the criminal code and the code of penal proceedings, deserves a particularly high grade.

Key words: legal history, the Second Polish Republic, criminal law of 20th century, history of criminal law science, penalties, safety measures, juvenile criminal law, administrative offences law